

الگوی رتبه‌بندی کملز در چارچوب بانکداری اسلامی: پیشنهاد اضافه‌شدن S شریعت به این مدل^۱

مترجم: نعمت‌اله ملاکریمی*

۱. مقدمه

بومی‌شده را که داعیه ارائه راه‌حل مشکلات نظارتی دارند، دچار چالش جدی می‌نماید. در خصوص نظارت بانکی، نهادهای نظارتی به خصوص بانک‌های مرکزی، برای حصول اطمینان از داشتن نظارت مؤثر، تکنیک‌ها و ابزارهای زیادی را به کار گرفته‌اند. دستیابی به سیستم مالی قدرتمند، مستلزم وجود شرایط اقتصاد کلان پایدار

اخیراً در مورد رویکردهای مختلف سیستم نظارت و مقررات بانکی کارآمد، به‌خصوص با وجود چالش‌های پیچیده در بازارهای مالی یکپارچه، مطالب زیادی منتشر شده است. یکپارچگی مالی نه تنها قوانین و مقررات و شیوه اعمال آنها را پیچیده می‌کند، بلکه مدل‌های

* بازرس مدیریت کل نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری، بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران.

و غیرحضور امروری کافی نباشند. لذا برای کمک به بانک‌های مرکزی در جهت ایجاد معیارهای سنجش و حصول اطمینان از وجود سازگاری عملکرد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری با شریعت و همچنین افزایش اطمینان مردم نسبت به اسلامی‌بودن سیستم بانکی، توسعه چارچوب رتبه‌بندی برای بانک‌های اسلامی و مؤسسات مالی غیربانکی اسلامی الزامی است. این مقاله ضمن بررسی الگوی رتبه‌بندی کاملز به ضرورت تبیین شاخص‌های رتبه‌بندی مبتنی بر استانداردهای شریعت در بانکداری اسلامی می‌پردازد.

۲. پیدایش سیستم رتبه‌بندی کاملز^۲

کامل یک مدل ارزیابی عملکرد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی است که به بررسی و ارزش‌گذاری پنج حوزه از حوزه‌های عملکرد مدیریتی و مالی می‌پردازد. این پنج حوزه عبارت‌اند از: کفایت سرمایه، کیفیت دارایی‌ها، مدیریت، درآمدها و نقدینگی. در ادامه توسعه این مدل، مؤلفه دیگری با حرف S به عنوان حساسیت به ریسک بازار به این سیستم رتبه‌بندی اضافه شد و این مدل با نام کاملز توسعه یافت. لذا آنچه در سیستم رتبه‌بندی کاملز انجام می‌گیرد، بررسی و ارزیابی ابعاد کلیدی کفایت سرمایه، کیفیت دارایی، مدیریت، درآمدها، نقدینگی و حساسیت به ریسک بازار می‌باشد که مبتنی بر استانداردهای تعریف‌شده است و بر اساس میزان انطباق این مؤلفه‌ها با استانداردها امتیازی از ۱ تا ۵ به آنها تعلق می‌گیرد. امتیازهای داده‌شده به هر یک از مؤلفه‌ها بیانگر موارد زیر است:

برای حصول اطمینان از سازگاری عملکرد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری با شریعت و همچنین افزایش اطمینان مردم نسبت به اسلامی‌بودن سیستم بانکی، توسعه چارچوب رتبه‌بندی برای بانک‌ها و مؤسسات مالی غیربانکی اسلامی الزامی است

و ساختارهای نظارتی کارآمد است. وجود استانداردهای حسابرسی سازگار و شفاف، شرط لازم برای ارتقای ساختارهای نظارتی مؤثر و کاراست. برای ارتقای سطح مدیریت ریسک پیشرفته و همچنین برطرف کردن نقیصه‌های بازار، انسجام و نظم بازار و اقدامات عملی بهینه در جهت افزایش انگیزه‌های داخلی و خارجی، ضرورت دارد.

بدون شک، در جایی که بانکداری اسلامی جایگاه برجسته‌ای را به خود اختصاص داده است، ایجاد چارچوب رتبه‌بندی کارآمد با دستورالعمل متناسب و منطبق با شریعت، وظیفه‌ای ضروری برای بانک مرکزی به عنوان مقام ناظر می‌باشد. در مورد اکثر کشورهای اسلامی، از زمانی که سیستم بانکداری اسلامی به سرعت رشد کرد، توسعه چارچوب رتبه‌بندی و دستورالعمل نظارتی برای ارزیابی کلی عملکرد بانک‌های اسلامی و مؤسسات مالی از اهمیت زیادی برخوردار بوده است.

به نظر می‌رسد برای ارزیابی عملکرد بانک‌های اسلامی و مؤسسات مالی از نقطه‌نظر شریعت، دستورالعمل‌های نظارت حضور

کامل یک مدل ارزیابی عملکرد بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی است که به بررسی و ارزش‌گذاری پنج حوزه از حوزه‌های عملکرد مدیریتی و مالی می‌پردازد. این پنج حوزه عبارت‌اند از: کفایت سرمایه، کیفیت دارایی‌ها، مدیریت، درآمدها و نقدینگی

حسابرسی‌های مبتنی بر ریسک، مبادرت می‌نماید. نتیجه ارزیابی‌های سیستم رتبه‌بندی کم‌تر حاصل جمع نتایج حاصل از نظارت غیرحضوری و بازرسی حضوری است. برای نظارت غیرحضوری از صورت‌های مالی ماهیانه استفاده می‌شود و برای انجام بازرسی حضوری، بازرسان آن دسته از اطلاعات را که در صورت‌های مالی منعکس نشده است، جمع‌آوری می‌کنند. این ارزیابی‌ها به دستیابی به «درجات اعتباری» بین صفر تا صد، منجر می‌گردد. بر اساس این درجات اعتباری است که رتبه‌های بین ۱ تا ۵ به شاخص‌های شش‌گانه مذکور داده می‌شود.^۳

۳. رتبه‌بندی ترکیبی کم‌تر

پس از آنکه امتیازات هر یک از شاخص‌های شش‌گانه کم‌تر مشخص شد، به هر بانک یک رتبه نهایی ترکیبی اختصاص داده می‌شود که حاصل ارزیابی‌های انجام گرفته در هر کدام از ابعاد عملکرد آن است. این رتبه‌بندی نهایی هم با اعداد ۱ تا ۵ صورت می‌گیرد. ضریب وزنی هر یک از شاخص‌های مورد بررسی در رتبه نهایی در بانک مرکزی بنگلادش عبارت‌اند از: کفایت سرمایه ۲۰ درصد، کیفیت دارایی ۲۰ درصد، مدیریت ۲۵ درصد، درآمدها ۱۵ درصد، نقدینگی ۱۰ درصد و حساسیت به ریسک بازار ۱۰ درصد. این درصدها متغیر هستند و بسته به تجربه قبلی قانون‌گذاران در کشورهای مختلف، متفاوت است. رتبه‌بندی عددی در این حوزه عبارت‌اند از:

امتیاز ۱: نشان‌دهنده عملکردی قدرتمند است: بهترین امتیاز.
امتیاز ۲: نشان‌دهنده عملکردی رضایت‌بخش است.
امتیاز ۳: نشان‌دهنده عملکردی است که تا حدودی دارای ضعف است.

امتیاز ۴: نشان‌دهنده عملکرد لب‌مرز است و تا حدود زیادی از حد میانگین ضعیف‌تر است.

امتیاز ۵: نشان‌دهنده عملکرد در سطح ناراضیتی است: بدترین امتیاز.

به نظر می‌رسد تکنیک نظارت غیرحضوری بانک مرکزی مبتنی بر الگوی رتبه‌بندی کم‌تر، ابزاری قوی و کارآمد در ارزیابی عملکرد بانک‌هاست. این سیستم ضمن ارزیابی عملکرد مدیریت ریسک و انطباق شرایط و عملکرد بانک با معیارهای از قبل تعیین شده برای دارایی‌ها و تعهدات، به ارزیابی مستمر روش‌های عملیاتی، مقررات و ضوابط داخلی و همچنین معیارهای حاصل از نتایج به‌دست آمده از

توصیف آنالیز سنجش	آنالیز سنجش	گستره مقیاس	مقیاس سنجش
امن از هر جهت، هیچ واکنش نظارتی لازم نیست.	قوی	۱/۰-۱/۴	۱
اساساً امن، با ضعف‌های قابل اصلاح نسبتاً کم، واکنش نظارتی محدود	رضایت‌بخش	۱/۶-۲/۴	۲
ترکیبی از ضعف‌ها که اگر برطرف نگردند، شدیدتر خواهند شد، به نظارت بیشتر از حد نرمال احتیاج دارد.	متوسط	۲/۶-۳/۴	۳
ضعف زیادی است که می‌تواند ادامه حیات بانک را به خطر اندازد، نیازمند نظارت نزدیک و دقیق می‌باشد.	لب‌مرز (دارای ریسک ورشکستگی)	۳/۶-۴/۴	۴
ریسک بالای ورشکستگی در زمانی نزدیک، تحت نظارت دائمی / دستور توقف فعالیت	ناراضیتی (دارای احتمال زیاد ورشکستگی)	۴/۶-۵/۰	۵

حساب‌های سرمایه‌گذاری عمومی، حساب‌های سرمایه‌گذاری خاص و حقوق صاحبان سهام حاصل می‌گردند، سازگار باشد. سومین تفاوت بین فعالیت‌ها و اصول که به گونه‌ای به موضوعات قبلی مربوط است، جایگاه حساب‌های سرمایه‌گذاری می‌باشد و چهارمین تفاوت ناشی از حقوق نظارتی است که به صاحبان حساب‌های سرمایه‌گذاری واگذار شده است.

سیستم رتبه‌بندی کمز می‌بایست با توجه ویژه به اصول و فعالیت‌های بانکداری اسلامی مورد بازنگری قرار گیرد. اگرچه ویژگی‌های کمز مخالف یا متناقض با شریعت نمی‌باشد، ولی برای سودمند و مناسب‌نمودن آن در جهت تحلیل عملکرد بانک‌های اسلامی، مقررات تفکیکی جدیدی وضع شود. به گونه‌ای که سیستم جدید قادر به ارزیابی وضعیت بانک‌های اسلامی در زمینه پیاده‌سازی شریعت هم باشد.

۵. الزامات کفایت سرمایه در بانکداری اسلامی

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های وضع‌کنندگان مقررات و ناظران بانک‌های اسلامی این است که در حالی که بانک‌ها را قادر می‌سازند مطابق با قوانین شریعت عمل کنند، چگونه به طور همزمان استانداردهای به رسمیت شناخته‌شده در جامعه بین‌الملل را در مورد آنها اجرا می‌کنند. با توجه به ویژگی‌های خاص سپرده‌های سرمایه‌گذاری و ریسکی که در ترازنامه بانک‌های اسلامی قرار دارد، اعمال استانداردهای بین‌المللی کفایت سرمایه بر بانک‌های اسلامی به صورت مسأله‌ای چالش‌برانگیز درآمده است.

موضوع بسیار مهم این است که اعتبار و رشد سیستم بانکداری اسلامی به تحصیل معیار کفایت سرمایه بستگی دارد. کسب این معیار توسط بانک‌های اسلامی بسیار آسان و ساده است، زیرا ترازنامه آنها شامل ابزارهای مشتقه افزوده‌شده توسط نوآوری‌های مالی، تعهدات شرکت‌های وابسته و دیگر اشکال وجوه جدید که حاوی اجزای نامشروع است، نمی‌باشد.

نکته دیگر اینکه دارایی‌هایی که به‌وسیله شیوه‌های مشارکت در سود و زیان^۴ حاصل می‌گردند، بسیار پرریسک‌تر از آنها هستند که با شیوه‌های مبادله‌ای (غیرمشارکت در سود و زیان) به‌دست می‌آیند. از این رو اگر دارایی‌هایی که به‌وسیله مشارکت در سود و زیان حاصل می‌گردند، در بانک‌های اسلامی بیشتر باشد، نسبت دارایی‌های پرریسک‌تر به کل دارایی‌ها، بیشتر خواهد بود. اما اگر دارایی‌های مبتنی

◆◆ اگر با مدل کمز موجود، بانکی در حوزه بانکداری اسلامی مورد ارزیابی قرار گیرد، این مدل به صورت سکولار عمل کرده و شاخص‌های شریعت اسلام را برای این رتبه‌بندی مورد ملاحظه قرار نمی‌دهد و سلامت بانک اسلامی بدون توجه به میزان سازگاری آن با شریعت، تعیین خواهد شد

۴. سیستم رتبه‌بندی کمز در حوزه بانکداری اسلامی

با توجه به مباحث قبل، به نظر می‌رسد نمی‌توان از سیستم رتبه‌بندی کمز به عنوان یک سیستم دارای صلاحیت و مناسب در تفسیر عملکرد صحیح سیستم بانکداری اسلامی یاد کرد، زیرا این سیستم، خالی از مؤلفه‌ای مجزا برای تعیین میزان سازگاری عملکرد بانک‌ها با معیارهای شریعت می‌باشد. بنابراین اگر با مدل کمز موجود، بانکی که در حوزه بانکداری اسلامی فعالیت می‌نماید مورد ارزیابی قرار گیرد، این مدل به صورت سکولار عمل کرده و شاخص‌های شریعت اسلام را برای این رتبه‌بندی مورد ملاحظه قرار نمی‌دهد و سلامت بانک اسلامی بدون توجه به میزان سازگاری آن با شریعت، تعیین خواهد شد. از طرف دیگر، چارچوب حال حاضر کمز اگر هم قرار باشد بر طبق شریعت اصلاح شود، احتمالاً دربرگیرنده تمام جنبه‌های بانکداری اسلامی نخواهد بود. مواردی که در ادامه به ذکر آنها می‌پردازیم، برخی از این ناسازگاری‌ها را تشریح می‌کند.

واسطه‌گری‌های مالی اسلامی اساساً با فعالیت‌های مرسوم عامه مؤسسات مالی متفاوت است، به‌طوری که مدل‌های نظری و پارامترهای آنها کاملاً متفاوت می‌باشند. الهواری، گریس و اقبال (۲۰۰۴) به چهار جنبه از این تفاوت‌ها اشاره کرده‌اند. اولین تفاوت خود را در انحراف قابل توجه از ساختار دارایی‌ها نشان می‌دهد. در ستون دارایی‌های در ترازنامه بانک‌های اسلامی اولویت محسوسی برای دارایی‌های مالی با پشتوانه حقیقی (بر اساس اصل مشارکت در سود و زیان) وجود دارد. دومین تفاوت، انتخاب و اجرای سیاست‌های حسابداری است که بر امر تخصیص درآمد بین سهامداران و مشتریان دلالت دارد. در واقع تأمین مالی اسلامی می‌بایست با موانعی که در تخصیص عواید میان دارایی‌هایی که به‌وسیله مطالبات سپرده‌گذاری،

عقود مبادله‌ای هم باید ارزیابی صورت گیرد.

۶. کیفیت دارایی‌ها در بانکداری اسلامی

در سیستم بانکداری اسلامی با وجود مضاربه و سایر عقود مشارکتی، بانک‌ها آزاد هستند تا دارایی‌های بانک را طبق نظر و رأی خود و منطبق با نوع سرمایه‌گذاری متداول محیط اطراف خود فراهم آورند. بنابراین به طور مسلم، بانک‌ها آن نوع از دارایی‌هایی را فراهم خواهند آورد که مطمئن باشند امن و دارای سلامت هستند و بازدهی بیشتری را نصیبشان خواهند نمود. عقود اسلامی را می‌توان به سه دسته عمده طبقه‌بندی کرد:

۱) عقود تجارتي بر اساس ورود مستقیم مالی (عقود مشارکتی): اصل تسهیم سود، اصل تسهیم زیان و اصل تسهیم محصول.
 ۲) عقود تجارتي بر اساس ورود مالی غیرمستقیم یا عقود المعاودات (عقود مبادله‌ای): اصل سود توزیع کالا، اصل لیزینگ و اصل خرید سلف.

۳) عقود مرتبط با بخش خدمات: اصول مبنی بر ارائه خدمت، سرمایه‌گذاری مستقیم، اجاره بر اساس ساخت یا خرید خانه، زمین، انبار، کارخانه و غیره بر پایه حق مالکیت مشترک، به مزایده گذاشتن سرمایه‌گذاری تأمین مالی ائتلافی.

بانک اسلامی باید درباره ضرر و زیان سرمایه‌گذاری‌ها به خصوص در عقود مشارکتی، برای ایجاد انگیزه و عوامل تشویقی و محدود کردن مشکل ریسک اخلاقی^۶، مقررات مناسبی را وضع نماید. بنابراین برای

بر عقود مبادله‌ای، مانند مرابحه و بیع موجل یا اجاره بیشتر باشد، آنگاه به سبب تأمین مالی با اخذ وثیقه، نسبت دارایی‌های پریسک به کل دارایی‌ها کاهش خواهد یافت. آنچه در عمل می‌بینیم آن است که کسر کوچکی از کل دارایی بانک‌های اسلامی بر اساس شیوه‌های مشارکت در سود و زیان حاصل می‌گردند. در اکثر کشورهای اسلامی مشاهده شده است که دارایی‌های تحصیل شده با شیوه‌های مشارکت در سود و زیان، کمتر از دو درصد از کل سرمایه‌گذاری‌هاست. همچنین اطلاعات جمع‌آوری شده توسط انجمن بین‌المللی بانک‌های اسلامی^۵ تصویر روشن‌تری از این موضوع را نشان می‌دهد، به طوری که دارایی‌های مشارکت و مضاربه در حدود ۲۵ درصد کل دارایی بانک‌های اسلامی می‌باشد و اکثر دارایی‌ها با شیوه‌های غیرمشارکت در سود و زیان و با عقود مبادله‌ای، تحصیل می‌شود. بنابراین ارزیابی مناسب از کفایت سرمایه بانک‌های اسلامی نباید تنها بر اساس برآورد کلی از میزان ریسک‌پذیر بودن سبد دارایی هر بانک انجام گیرد، بلکه در خصوص دارایی‌های مبتنی بر مشارکت در سود و زیان و دارایی‌های مبتنی بر

کسب معیار کفایت سرمایه توسط بانک‌های اسلامی بسیار آسان و ساده است، زیرا ترازنامه آنها شامل ابزارهای مشتقه افزوده شده توسط نوآوری‌های مالی، تعهدات شرکت‌های وابسته و دیگر اشکال وجوه جدید که حاوی اجزای نامشروع است، نمی‌باشد

اسلامی نیز قابل استفاده و کاربرد می‌باشد. در بانک اسلامی، ضررهای اقتصادی اولین تأثیر خود را به شکل کاهش ارزش دارایی‌ها نشان می‌دهند. پس از آن میزان دارایی بانک به دلیل استفاده از منابع خود برای جبران ضرر و زیان پروژه سرمایه‌گذاری (طبق مقررات قرارداد مشارکت) تحت تأثیر قرار می‌گیرد. همچنین ریسک‌هایی که پیش روی سپرده‌ها قرار دارند، اگر به عرصه ظهور برسند، ممکن است به اعتبار بانک خسارت وارد کنند و اطمینان سپرده‌گذار را کاهش دهند که این خود به ایجاد مشکلاتی در زمینه نقدینگی و قدرت پرداخت تعهدات و دیون منجر می‌شود.

۹. نگهداری نقدینگی در حوزه بانکداری اسلامی

نقدینگی عامل مهمی برای داشتن گردش پولی منظم و انجام سرمایه‌گذاری‌های جدید است. همچنین مقامات پولی برای برآورده کردن نیازهای نقد خود، درصد خاصی را برای انجام تعهدات در سررسید به عنوان نسبت قانونی و احتیاطی نقدینگی وضع می‌کنند. اگر بانک‌های اسلامی بخواهند خود را از مشکلات جدی نقدینگی نجات دهند، مدیریت نقدینگی صحیح، عاملی حیاتی برای آنها به شمار می‌رود. به نظر می‌رسد بانک‌های اسلامی با مشکل حادی در زمینه تأمین نقدینگی مواجه نیستند و این امر به دلیل عارضه نقدینگی مازادی است که بانک‌های اسلامی به دلایلی از جمله در دسترس نبودن ابزارهای مالی مناسب سازگار با شرع، فرصت‌های سرمایه‌گذاری و بازار پولی بین‌بانکی، با آن مواجه هستند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که تقریباً تمام بانک‌های اسلامی در اکثر کشورهای اسلامی با مشکل نقدینگی مازاد روبه‌رو می‌باشند.

۱۰. حساسیت به ریسک بازار در حوزه بانکداری اسلامی

نظم بیشتر بازار، یکی از مؤلفه‌های قدرتمند سیستم بانکداری اسلامی است. طریقاله خان، اقتصاددان اسلامی با در نظر گرفتن ریسک‌ها می‌گوید: «سیستم بانکداری اسلامی سعی دارد با ملزم کردن بانک‌ها به سهیم شدن در ریسک وام‌گیرندگان و ملزم کردن سپرده‌گذاران به طور مستقیم یا غیرمستقیم در ریسک‌های تجاری بانکی، مشارکت نماید. تقسیم این گونه ریسک‌ها باید سپرده‌گذاران را تشویق کند که در انتخاب بانک برای سپرده‌گذاری، دقت لازم را به کار ببرند و از بانکی که انتخاب کرده‌اند، تقاضا کنند اقدامات خود را بیشتر شفاف نماید. همچنین این تسهیم ریسک باید بانک‌ها را تحریک به انجام

در کنار رقابت سنتی موجود، بصیرت و الزام شریعت به نظارت بر عملکرد روزانه، بایدهایی را برای مدیریت در این زمینه به وجود آورده است

حصول اطمینان از سلامت و توانمندی بانکداری در فضای اسلامی، کفایت ذخایر جبران زیان سرمایه‌گذاری‌ها، یک عامل کلیدی می‌باشد. با توجه به توانایی مدیریت و حل و فصل مشکلات اعتباری، بانک اسلامی باید برای ترمیم و پوشش تسهیلات سوخت‌شده اقدامات سختگیرانه و پیشگیرانه و همچنین پیش‌بینی‌های دقیقی انجام دهد، هر چند آنهایی را که در قالب عقود مشارکتی به زیان منتهی شده‌اند، تسهیم نماید.

۷. سلامت مدیریت در حوزه بانکداری اسلامی

معیارهای رتبه‌بندی که در چارچوب استاندارد کملز برای سنجش میزان سلامت مدیریت تنظیم گردیده‌اند، برای بانک‌های اسلامی قابل کاربرد می‌باشند. البته مسئولیت مدیریت در سیستم بانکداری اسلامی کمی بالاتر است، زیرا در کنار رقابت سنتی موجود، بصیرت و الزام شریعت به نظارت بر عملکرد روزانه، بایدهایی را برای مدیریت در این زمینه به وجود آورده است. بر این اساس توسعه الگوی اسلامی در فعالیت‌ها و شیوه‌های بانکداری اسلامی، می‌بایست از بیشترین درجه اهمیت برخوردار گردد. بدون این الگو، ممکن است وضع‌کننده مقررات و ناظر نتوانند سلامت مدیریت بانک‌های اسلامی را مورد ارزیابی قرار دهند. علاوه بر این، ظرفیت و وظایف کمیته‌های نظارتی باید مورد بازنگری قرار گیرد. با توجه به پیچیدگی عملکرد بسیاری از بانک‌های اسلامی، مقوله‌هایی مانند نظارت بر پروژه‌های سرمایه‌گذاری، مدیریت موجودی کالاها در زمان مقرر، وجود عدم اطمینان قانونی نسبت به سیستم‌های قضایی - شرعی و مشکلات مشابه، تأسیس سیستم کنترل داخلی کارآمد و کنترل ریسک‌های مدیریت و اعتبار معاملات، نقش بسیار حیاتی در مدیریت مؤثر و کارآمد ریسک‌های عملیاتی بازی می‌کند.

۸. سودآوری و درآمدها در حوزه بانکداری اسلامی

مانند حوزه سلامت مدیریت، معیارهای تنظیم‌شده در چارچوب استاندارد کملز جهت سنجش عامل سودآوری و درآمدها، برای بانک‌های

تحلیل‌های عمیق نسبت به وام‌گیرندگان و پروژه‌های مورد نظرشان نمایند تا بانک بتواند ارتباطات طولانی‌مدت دقیق‌تری با وام‌گیرندگان داشته باشد و مدیریت و ارزیابی مؤثرتری از ریسک خود به عمل آورد (خان، ۱۹۹۷).

۱۱. حوزه‌های سنجش بانک‌های اسلامی: «S» شریعت

تعیین حوزه‌های رتبه‌بندی برای شناسایی و تکامل روند پیاده‌سازی احکام شرعی، ضمن اینکه می‌بایست جزء اولویت‌های وضع‌کنندگان مقررات و ناظران بانک‌های اسلامی باشد، شایسته است کلیه مقررات و استانداردها در مورد عملکرد روزانه بانک‌های اسلامی را تحت تأثیر قرار دهد. متأسفانه، این مقوله هنوز توسط وضع‌کنندگان مقررات و ناظران توسعه نیافته است. در مورد اکثر کشورهای اسلامی، برای توسعه قالب شرعی یا حوزه‌های نظارتی که بتوان با مطالعه آن از میزان انطباق بانک اسلامی با موازین شریعت اطلاع حاصل نمود و همچنین خطوط قرمزی که این بانک متعهد به نگاه‌داشتن حریم آنها شده است، کاری جدی صورت نگرفته است. شیوه ارزیابی حال حاضر کملز برای ارزیابی بانک اسلامی و تعیین میزان اسلامی‌بودن عملکرد آن، کافی به نظر نمی‌رسد. با داشتن این دیدگاه در ذهن، فوراً این مسأله متبادر می‌شود که باید قالبی شرعی برای تحت پوشش قرار دادن ستون‌داری‌ها و بدهی‌های بانک‌های اسلامی طراحی شود. این دیدگاه به ارائه شاخص‌ها و پارامترهایی منجر می‌شود که رتبه بانک را در S شریعت نشان خواهد داد. این شاخص‌ها می‌بایست مبتنی بر نظام قانونی و رویکرد فقهی هر کشور طراحی و ارائه گردد.

۱۲. سخن آخر و پیشنهادها

به نظر می‌رسد دستورالعمل‌ها، قوانین و مقررات متعارف برای ترقی، وضع مقررات و نظارت بر بانک‌های اسلامی کافی نیستند، زیرا تمامی آنها اساساً بر مبنای شیوه‌های متداول و رایج پایه‌ریزی شده‌اند. بدون شک این سیستم‌های وضع مقررات و نظارت، به کنترل عملکرد مؤسسات با هدف کاهش احتمال ورشکستگی آنها، ارتقای سطح اطمینان عموم به سیستم بانکداری و حصول اطمینان از ثبات آن کمک شایانی می‌نماید. اما در مورد بانک‌های اسلامی، وضع‌کنندگان مقررات و ناظران باید از پیاده‌سازی احکام شرع در فعالیت بانک‌ها اطمینان حاصل کنند. عدم الزام بانک‌ها به اجرای احکام شریعت و

عدم نظارت کافی ممکن است بانک‌های اسلامی را به توقف کامل و یکپارچه شریعت در فعالیت‌هایشان رهنمون سازد. یکپارچگی روزافزون بازارهای مالی و نوآوری ابزارهای مالی، توسعه ساختار مالی اسلامی جدیدی را برای غالب‌شدن بر چالش‌های تحمیلی از طرف این بازارها، ضروری ساخته است.

ناکافی بودن قوانین، مقررات و دستورالعمل‌های موجود در مورد بانک‌های اسلامی در بسیاری از کشورهای اسلامی^۸، مانع فهم مناسب نیروهای نظارتی و مقرراتی از این فضای جدید ارزیابی ریسک می‌گردد. آنها تاکنون مفاهیم اصلی نظارت متداول را بدون هیچ‌گونه تغییری برای بانک‌های اسلامی استفاده می‌کرده‌اند. این شیوه نظارتی یکسان برای بانک‌های متعارف و ربوی و بانک‌های اسلامی توجیه درستی ندارد، زیرا در آن ویژگی‌های خاص بانک‌های اسلامی لحاظ نگردیده است. به هر حال برای اطمینان از سلامت عملکرد مدیریتی و مالی بانک‌های اسلامی، بانک‌های مرکزی باید قوانین و مقررات خاصی را وضع نمایند. در مورد بانک ربوی، شاید تنها سلامت مالی برای کسب اطمینان مشتریان کافی باشد، اما در مورد بانک اسلامی سازگار بودن با قوانین شرع به اندازه سلامت مالی بانک از اهمیت برخوردار است. بانک اسلامی به همان میزان که در اثر بی‌مبالاتی مالی ممکن است زمین بخورد، به همان اندازه احتمال زمین خوردن

حصول اطمینان از سازگار بودن با قوانین شریعت اسلام. به علاوه باید به هیأت مدیره بانک‌ها اختراهای لازم جهت هرگونه تخطی احتمالی از فعالیت‌های سالم داده شود.

(پ) صدور پاسخ‌های شرعی و قانونی برای سؤالات مالی و بانکداری.

(ت) مطالعه موضوعات مرتبط با فعالیت‌های بانکی و مالی برای پاسخ به نیازهای بانک‌های اسلامی و مؤسسات مالی.

(ث) جهت حصول اطمینان از سازگار بودن فعالیت‌های بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی با شرع، انجام حسابرسی و بازرسی شرعی از دفاتر/ شعبه‌های خاص بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی با کمک مأمورین بخش بازرسی بانکداری بانک مرکزی و ارائه گزارش بازرسی به همراه پیشنهادهای به هیأت مدیره مؤسسه مورد نظر.

(د) طراحی، برپایی و مدیریت همایش‌ها، سمینارها و دوره‌های آموزشی در مورد شریعت و موضوعات مالی، با کمک بخش تحقیقات آکادمی آموزش بانک مرکزی اکثر کشورهای اسلامی.

(۴) حساس‌ترین و سخت‌ترین مسأله، کمیابی افراد دارای صلاحیت و متبحر در تکنیک‌های بازرسی روز و جنبه‌های شرعی بانکداری اسلامی می‌باشد. این محدودیت طبعاً موجب ضعف در جنبه‌های دیگر از جمله بی‌میلی به قبول و اتخاذ دستورالعمل‌های مناسب و همچنین اکراه از هدایت فعالیت‌های نظارتی و قانون‌گذاری هم‌راستا با سرفصل‌ها و احکام شریعت می‌باشد. بنابراین برنامه‌های ایجاد ظرفیت برای تربیت قانون‌گذار و ناظر برای بانک مرکزی باید در دستور کار قرار گیرد.

(۵) در اکثر کشورهای اسلامی، بانک مرکزی تنها سازمانی است که صرف‌نظر از وظیفه نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات غیربانکی اسلامی و عادی، تمام مسئولیت بانک‌ها و مؤسسات مالی غیربانکی را بر عهده دارد. به دلیل وجود چنین وظیفه سنگینی، بانک‌های مرکزی در اکثر کشورهای اسلامی می‌توانند مسئولیت نظارت بر بانک‌ها و مؤسسات اعتباری غیربانکی اسلامی را بر عهده یک مؤسسه نظارتی مجزا قرار دهند.

پی‌نوشت‌ها:

۱- متن حاضر، ترجمه مقاله زیر است:
Sarker, Abdul Awwal. (2006). CAMELS Rating System in the Context of Islamic Banking: A Proposed "S" for Shariah Framework, *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance* (JIEBF) July-December,

برای وی در اثر رعایت‌نکردن موازین شرعی وجود دارد. بنابراین از این جهت باید اطمینان حاصل نمود که کل فعالیت‌های بانک اسلامی مطابق با اصول شرعی می‌باشد (الجهری و اقبال، ۲۰۰۱).

- پیشنهادها

(۱) بانک‌های مرکزی یا نهادهای وضع مقررات و نظارتی باید چارچوب قانونی مناسبی را برای کنترل، راهنمایی و نظارت سیستم بانکداری اسلامی ایجاد کنند و توسعه دهند. تنها نوشتن چند کلمه و جمله با مضمون اسلوب بانکداری اسلامی در کنار مجوز بانکی کافی نیست.

(۲) کمیته بال، بانک‌های اسلامی را هم ملزم به رعایت استانداردهای بال ۲ می‌داند. بعضی بر این عقیده‌اند که بانک‌های اسلامی نباید تابع تمامی مقررات این کمیته باشند، اما به علت شرکت سپرده‌گذاران در ریسک بانک‌های اسلامی، آنها باید مثل شرکت‌ها، تابع مقررات باشند.

بانک‌های اسلامی به دلایل مختلف می‌بایست از مقررات کمیته بال تبعیت کنند، یکی از مهم‌ترین دلایل آن این است که بانک‌های اسلامی در مراحل اولیه رشد قرار دارند و معمولاً اندازه آنها در حد کوچک و متوسط است و برای اینکه بتوانند در سطح بین‌المللی شناخته شوند و رسمیت یابند، سازگار بودن با قوانین و مقررات بین‌المللی باید موضوعی حیاتی برای آنها به شمار رود. استانداردهایی که توسط سازمان حسابداری و حسابرسی مؤسسات مالی اسلامی^۱ و کمیته خدمات مالی اسلامی^۲ تعیین گردیده‌اند هم باید به بال ۲ اضافه شوند.

(۳) برای مطلع‌ساختن بانک‌های اکثر کشورهای اسلامی از موضوعات شرعی و فرمول‌بندی و اجرای مقررات و اصول شرعی متحدالشکل برای تمامی بانک‌ها، تشکیل شورای نظارت شرعی مرکزی در بانک مرکزی اکثر کشورهای اسلامی ضروری است. کارگروه‌های شورای نظارت شرعی مرکزی باید در قالب گروه‌هایی برای انجام امور زیر تشکیل گردند:

(الف) مطالعه آن دسته از احکام شریعت که در گذشته توسط شوراهای شرعی بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی مختلف برای یکسان‌سازی فرایند تصمیم‌گیری تعیین شده و به عنوان مقررات لازم‌الاجرا صادر شده است.

(ب) نظارت بر فعالیت بانک‌ها و مؤسسات مالی اسلامی، جهت

Sarker, A. A. (2005). Islamic Banking in Bangladesh: Achievements and Challenges. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 1, (1), July-December.

Siddiqi, M. N. (1983). *Issues in Islamic Banking*. Leicester: The Islamic Foundation.

Srinivas, H.(2010). *Microfinance rating systems: PEARLS Rating System*. from www.gdrc.org.

Sundarajan, V. & Errico, L. (2002). Islamic Financial Institutions and Products in the Global Financial System: Key Issues in Risk Management and Challenges Ahead. *IMF Working Paper*, 192.

2(2).

2- Capital Adequacy, Asset Quality, Management, Earnings, Liquidity and Sensitivity to Market Risk

۳- جهت مطالعه تفصیلی در مورد چگونگی رتبه‌بندی بانک‌ها در مدل کم‌لز به اصل مقاله و منابع آن مراجعه نمایید (مترجم).

4- Profit-Loss Sharing Contracts (PLS).

5- International Association of Islamic Banks (IAIB).

6- Moral Hazard

۷- نویسنده مبتنی بر چارچوب فقهی مورد قبول خود در بتگلاش شاخص‌هایی را در این زمینه معرفی کرده است که علاقمندان را به اصل مقاله ارجاع می‌دهیم (مترجم).

۸- این مسأله در مورد نظارت بانکی در ایران نیز صدق می‌کند (مترجم).

9- Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (AAOIFI).

10- Islamic Financial Services Board (IFSB).

منابع و مأخذ

Al-Jarhi, Mabid Ali & Iqbal, Munawar. (2001). Islamic Banking: Answers to Some Frequently Asked Questions. Islamic Research and Training Institute, IDB, *Occasional Paper*, 4.

Chapra, Umer M., & Khan, Tarikullah. (2000). Regulation and Supervision of Islamic Banks. Islamic Research and Training Institute, IDB, *Occasional Paper*, 3.

El-Hawary, D., Grais, W & Iqbal, Z. (2004). Regulating Islamic Financial Institutions: The Nature of the Regulated. *World Bank Policy Research Working Paper*, 3227, March.

Hassan, M.K., & Chowdhury, M.A.M. (2004). Islamic Banking Regulations in Light of Basel II. *Proceedings of the Fifth Harvard Research Forum on Islamic Finance*, 12.

International Association of Islamic Banks (IAIB). (1997). *Directory of Islamic Banks and Financial Institutions*. Jaddeh: IDB.

Iqbal, Zubair & Mirakhor, Abbas. (1987). Islamic Banking. International Monetary Fund. *IMF Occasional Paper*, 49.

Khan, Tariqullah. (1997). *An Analysis of Risk-Sharing in Islamic Finance with Special Reference to Pakistan*. An unpublished Ph.D. thesis, Loughborough University, UK.

Sahajwala, R & Bergh, P. V. D. (2000). Supervisory Risk Assessment and Early Warning Systems. Bank for International Settlements (BIS). *Basel Committee on Banking Supervision Working Papers*, 4.